له نێوان گیبوم ئەپۆلینێر و لویس ئەراگۆندا... سوریالیەت و بۆهیمیا!!

زمناكۆ بورهان قانع
zimnaco@hotmail.com

ئەپۆلینێر (بە سەری شکاوەوە)   لویس ئەراگۆن (سوریالیستێکی شیك)

هەرچۆنێك بێت، باوکێکی ئیتالی کە ئەفسەرە لە سوپای ئیتالیا لەگەڵ دایکێکی پۆڵۆنی کەئەرستۆکراتییەکی رەسەنە منداڵێکی سوریالی لێوانلێو لەشێتی دەخەنەوە بە ناوی ئەپۆلینێر، شێتی ئەم منداڵەش پاش تەمەنێکی کەم بارگاوی دەبێت بە داهێنانێکی بێ ئەوپەڕ.

ئەپۆلینێر یەکێك بوو لە شاعیرە سوریالیستە گەورەکانی فەرەنسا، ساڵی 1880 لەدایك دەبێت و دەیەوێت لە ساڵی 1918دا بە شێوەیەکی شێتانە بمرێت کە ئەویش لە جیاتی ئەوەی تراژیدیایەك بخولقێنێت کۆمیدیایەك بەرجەستە دەکات.

پێش ماوەیەك بە کۆتایی هێنانی جەنگی جیهانی یەکەم لای هاوڕێ سوریالیستەکانی دەڵێت: "دەمەوێت بچمە نێو ئەو جەنگە نەگریسەو بە فیشەکێکی وێڵ کاسەی سەرم هەڵبگرم"، پاش چەند رۆژێك دەچێتە نێو رووداوەکانی جەنگەکەو مردنێکی سوریالی دەمرێت و بەوپەڕی کۆمیدیاوە چارەنوسی خۆی دیاریدەکات، بەڵی.. فیشەکێکی وێڵ کەللەسەری هەڵدەگرێت و هەر لەو ماوەیەدا بەهۆی کاریگەری ئەو فیشەکەوە گیان لەدەست دەدات، بیرمان نەچێت ئەپۆلینێر کۆمەڵێك وێنەی هەیە کە لە هەموویدا سەری شکاوەو بەردەوام لەفافی لەسەریەوە پێچاوە.

شاعیر خوێندنی ئامادەیی لە فەرەنسا تەواو دەکات و ساڵێك لە ناوچەی (الاردین)ی بەلجیکی دەمێنێتەوەو پاشان

رووده‌كاته‌ ئه‌ڵمانیاو له‌وێ عاشقی كچێكی ئینگلیز ده‌بێت و له‌ژێر كاریگه‌ری خۆشه‌ویستی ئه‌و كچه‌دا قه‌سیده‌ی (سترانی عاشقی سه‌ختگه‌ر) ده‌نوسێت و پاش ماوه‌یه‌ك ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ پاریس و ده‌بێته‌ ئه‌ندامی بزاوتی ته‌لیعییه‌كان له‌ بواری شیعرو هونه‌ردا و هه‌ر له‌وێ (پاریس) له‌ گۆڤارو بڵاوكراوه‌كاندا كۆمه‌ڵه‌ بابه‌تێك له‌سه‌ر هونه‌ری تازه‌گه‌ر ده‌نوسێت كه‌ له‌ (بیكاسۆ و جۆرج براك) دا ته‌جسیدی ده‌كات.

دكتۆر عبدالحمید الجیدة سه‌باره‌ت به‌ ئه‌پۆلینێر له‌كتێبه‌كه‌یدا به‌ ناوی (ده‌رباره‌ی ئاراسته‌ تازه‌كانی شیعری عه‌ره‌بی) ده‌ڵێت: "ئه‌پۆلینێر كۆمه‌ڵه‌ قه‌سیده‌یه‌كی نوسیوه‌ كه‌ ته‌نها ده‌توانرێت به‌ دوكه‌ڵی جگه‌ره‌و بۆینباخ و كاتژمێرو نافوری ئاو یان باران بچوێنرێت"، چونكه‌ پێشتر ئه‌پۆلینێر ده‌رباره‌ی ئه‌و قه‌سیده‌ سوریالییانه‌ی خۆی كه‌مۆركێكی بۆهیمی هه‌ڵده‌گرێت گوتویه‌تی: "ئه‌و قه‌سیدانه‌ له‌ ماوه‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌كه‌مدا له‌سه‌ر پولی پۆست نوسیومن، ئه‌و پۆستانه‌ی كه‌ له‌ جه‌نگه‌وه‌ ده‌مناردنه‌وه‌". ئه‌م ئیعترافكردنه‌ی ئه‌پۆلینێر كۆمیدیاو پێكه‌نینێكی گه‌وره‌ی خوڵقاند له‌ نێوان هاوڕێ هونه‌رمه‌ند و شاعیره‌كانیدا.

ره‌نگدانه‌وه‌ی شێتی و سوریالیه‌ت و نائینتیمابوون له‌ شیعره‌كانی ئه‌پۆلینێردا ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ ژیانه‌ سه‌یرو سه‌مه‌ره‌كه‌ی، چونكه‌ سه‌ره‌ڕای شاعیربونی ئه‌و بلیمه‌ته‌ ده‌بێت ئه‌وه‌مان له‌ یاد نه‌چێت كه‌یه‌كێك بووه‌ له‌ وێنه‌كێشه‌ سوریالییه‌كانی ئه‌و كاته‌ی پاریس.

سوریالیزم به‌ ته‌واوی قوتابخانه‌یه‌كی یاخیگه‌ر بووه‌و یه‌كێك له‌ هونه‌ره‌ پڕ له‌سه‌یرو سه‌مه‌ره‌كانی ئه‌م رێبازه‌هونه‌ری (كالیگرام) بووه‌، هونه‌ره‌كه‌ش بریتیبووه‌ له‌ دزینی وێنه‌ی كه‌سێك یان خێزانێك (زۆرجار بنه‌ماڵه‌یه‌كی ناودار) به‌بێ ئاگاداری كه‌سه‌كه‌ یان بنه‌ماڵه‌كه‌ پاشان ده‌هاتن له‌سه‌ر وێنه‌كه‌ كۆمه‌ڵێك قسه‌ی حه‌له‌ق و مه‌له‌قیان ده‌نوسی و دوای ماوه‌یه‌ك وێنه‌كه‌یان له‌ رۆژنامه‌یه‌ك بڵاوده‌كرده‌وه‌ كه‌ زۆرجار ده‌بووه‌ هۆی دروستبونی كێشه‌ی كۆمه‌ڵایه‌تی له‌ نێوان شاعیر و خاوه‌ن وێنه‌كه‌دا، كه‌واته‌ ئه‌مه‌ ئه‌وپه‌ڕی پله‌ی نائینتیمابون و بۆهیمیه‌تی ئه‌و شاعیره‌ سوریالیانه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه‌مان بۆ ده‌سه‌لمێنێت كه‌ به‌رده‌وام ویستویانه‌ له‌رێی كاره‌كانیانه‌وه‌ رۆژه‌ ناشرینه‌كانی سه‌رده‌می جه‌نگ و كاره‌سات به‌شێوه‌یه‌كی یاخیگه‌رانه‌ فه‌رز و نابوت بكه‌ن.

له‌ساڵانی هه‌شتاكانه‌وه‌ ئه‌و ته‌وژمه‌ عه‌به‌سی و سوریالییه‌ به‌شێوه‌یه‌كی به‌رچاو له‌لایه‌ن شاعیره‌ عه‌ره‌به‌كانه‌وه‌ ئیشی پێده‌كرا و تا كار گه‌یشته‌ ئه‌وه‌ی كه‌هه‌ندێك له‌شاعیرانی كوردیش به‌و ئاراسته‌ پڕ له‌ره‌شبینی و نائینتیمابوون و سوریالیه‌ته‌دا رۆشتن و ته‌نانه‌ت هه‌ندێك له‌ شاعیرانی كورد وه‌ك ته‌قلیدێكی سه‌قه‌ت وناشرینی ئه‌و بلیمه‌تانه‌ هه‌ردوو ئاراسته‌ی شیعرو وێنه‌كێشانیان گرته‌به‌ر.

پانتاییه‌كی تری جوگرافیای ئه‌م نوسینه‌م بۆ قسه‌ كردن له‌سه‌ر لویس ئه‌راگۆن ته‌رخانكردووه‌ ئه‌و بلیمه‌ته‌ی كه‌ به‌ چه‌شنی ئه‌پۆلینێر لێوانلێو بووه‌ له‌ شێتی و سوریالیه‌ت و بێئینتیما بوون و بۆهیمیه‌ت.

شاعیر له‌ ساڵی 1897 له‌ (پاریس) ی پایته‌ختی جوانی و هونه‌ر له‌دایك ده‌بێت و دوای به‌ ده‌ستهێنانی بڕوانامه‌ی به‌كالۆریا ده‌یه‌وێت له‌ بواری پزیشكیدا بخوێنێت به‌ڵام كاتێك له‌ته‌مه‌نی بیست ساڵیدا (ئه‌ندرێ بریتۆن) ی پێشه‌وای رێبازی سوریالیزم له‌ (ڤاڵ دی گراس) ده‌ناسێت به‌یه‌كجاری واز له‌خوێندن ده‌هێنێت و ده‌ڵێت:"ناسینی بریتۆن بۆ من له‌ كاری پزیشكی باشتره‌"، پاشان به‌ته‌واوی ژیانی خۆی ته‌رخان ده‌كات بۆ شیعر.

یه‌كێك له‌ دیوانه‌ شیعرییه‌ سه‌رنجراكێشه‌كانی كه‌ ناوێكی سوریالی له‌خۆگرتووه‌ دیوانێكه‌ به‌ناوی (میوه‌ به‌ تامی لم).. له‌پاڵ

ناوی بلیمەتێکی وەك ئەراگۆندا هەمیشە ناوی ئەم شاعیرانەش ئامادەگییان هەیە کە هەریەکەیان نرخ و بەهای لەوانیتر کەمتر نیە ئەوانیش لە چەشنی (جیرار دۆنێرڤاڵ، شارڵ بۆدلێر، لۆتەریامۆن، مالارمیٚ، رامبۆ لەگەڵ ئەپۆلینێر).

ئەراگۆن لەسەرەتای کارە ئەدەبییەکانیدا لەگەڵ کۆمەڵێك خەیاڵی سورریالیدا پەلکێش دەکرێتە ناو حیزبی شیوعی فەرەنسی، بەڵام چونکە شاعیر دەیەوێت بەشێوەیەکی سوریالی کار لەناو حیزبی شیوعیدا بکات و ئەوانیش رێگەی نادەن، هەربۆیە لەساڵانی کۆتایی تەمەنیدا بە تەواوی لە حیزبی شیوعی پاشگەز دەبێتەوە، ئەگەرچی لەچاو شاعیران و نوسەرانی تری فەرەنسادا ئەراگۆن زۆرترین ساڵ لەناو ئەو حیزبەدا مایەوە.

لە ساڵانی سەرەتای رێبازی سوریالیزمدا هەریەك لە ئەندریٚ بریتۆن و لویس ئەراگۆن و فیلیپ سۆپۆ گۆڤاری (ئەدەب) دەردەکەن و بریتۆنی پێشەوای ئەو رێبازە بە پشتبەستن بەتیۆرەکانی فرۆیدو بەهاوکاری فیلیپ سۆپۆ (کەتەمەن درێژترین سوریالیست بوو) کتێبی (کایە موگناتیسییەکان) دەردەکەن، پێش ئەو ماوەیەش کاتێك دادائیەت دروستبوو هەریەك لە ئەراگۆن و بریتۆن و پۆڵ ئێلوار چونە ناو ئەو بزاوتە یاخییە بەڵام هەر ئەم گرووپە سیٚ کەسییە دەستێکی باڵایان هەبوو لەهەڵوەشاندنەوەی دادائیەت و توانەوەی ئەو بزاوتە لەناو بۆتەی سوریالیەتدا. سوریالییەکان دەیانگووت: "سوریالیزم گەمەیەکی بەلاش نیە، بەڵکو بزوتنەوەیەکە دەیەوێت کەشفی موخاتەبەی عەقڵێکی شاردراوە نەك ئاشکرا بکات". لەیەکەم مانیفێستی سوریالیەکاندا (رۆنیٚ کرۆفیل) دێتە ناو کەشوهەوای سوریالیەت و بریتۆنیش دەربارەی کرۆفیل و شوناسی بزاوتەکە دەڵێت:"سوریالیزم پاپۆرێکە رۆنیٚ کرۆفیل لەناو شەپۆلەکانی دەریادا دەیهاژوێت".

ئەراگۆن سەرەرای ئەو وێنە سوپەر واقیعیانەی کە لەژیانیدا هەبووە کەسێکی شیك بووەو زۆر مەیلی بەلای ئافرەتاندا چووە بە تایبەت لەگەڵ ژنە نوسەری روسی (ئێلزا) کەسەر بە بنەماڵەی شاعیری روسی خۆکوشتوو (مایکۆفسکی) بووەو هاورێی هەموو تەمەنی ئەراگۆن بووەو بۆ یەکەمجار لەساڵی 1928دا لە قاوەخانەی (مۆنبارناس) بەیەك دەگەن.

دواجار دروستبوونی سوریالیزم بوو بەهۆی دەرکەوتنی کۆمەڵێکی زۆر لە قوتابخانەی یاخیگەر و بۆهیمی.

سەرچاوەکان :

1– مجلة الأدب الإسلامي/ المجلد الأول/ العدد الرابع/ ربيع الثاني (1415هـ) ص44-46.
2– اندرية برتون والسريالية، المعرف الحديثة، الآداب1 ، المجلد الثالث.
3– عصام محفوظ، لقاءات شخصية مع الثقافة الغربية، الدار العالمية للطباعة والنشر والتوزيع- 1983.
4– أراغون، المعرف الحديثة، المشاهير1، المجلد السابع.

ماڵپەرەکان:

www.nizwa.com
www.islamweb.net